

Επιστήμη και Πνευματικότητα

Χαράλαμπος Τσέκερης

Δρ. Κοινωνιολογίας και διδάσκων στο
Τμήμα Ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου

Κατά τα τελευταία κυρίως χρόνια, μια σειρά από συγγραφικά εγχειρήματα γνωστών επιστημονικών επικεντρώνεται ανοιχτά στην επιστημονική εξήγηση της θρησκείας και του Θεού. Αναμφίβολα, το πρόσφατα μεταφρασμένο βιβλίο του Richard Dawkins "The God Delusion" («Η Περί Θεού Αυταπάτη») εντάσσεται σ' αυτή τη σειρά, στην οποία εύκολα διακρίνεται μια σφοδρή αντίπαθεια προς το μεταφυσικό, τη θρησκεία και την ψυχοκοινωνική χρησιμότητά της (ένα θέμα που σίγουρα θα απασχολήσει ιδιαίτερα τους επιστήμονες κατά τη διάρκεια του 21ου αιώνα), αλλά και μια αδικαιολόγητη παραγνώριση της μη επιστημονικής ή μη ορθολογιστικής, πνευματικής διάστασης της ανθρώπινης ζωής, εμπειρίας και υποκειμενικότητας.

Οφείλουμε λοιπόν να εστιάσουμε κριτικά τόσο στις υπερβολές του επιστημονισμού και της μονοδιάστατης εργαλειακής θετικιστικής σκέψης όσο και στο εμφανές έλλειμμα της παραπάνω διάστασης. Σ' αυτή τη λογική, ο Καναδός φιλόσοφος Charles Taylor, στον οποίο απονεμήθηκε το βραβείο Templeton 2007, εκφράζει την έντονη ανησυχία του για τις δυσμενείς κοινωνικές συνέπειες της ευρείας διάδοσης υλιστικών-αναγωγιστικών θεωριών τύπου Dawkins. Αγνοώντας τον σπουδαίο ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει μια γνήσια κοσμική πνευματικότητα, η οποία φυσικά δεν θα πρέπει να συνδεθεί με ένα αναχρονιστικό είδος νεοπαραδοσιακής θεμελιωτιστικής θρησκευτικότητας αλλά με την αποφατική θεολογική σκέψη και μια υπαρξιστικού τύπου «μεταμοντέρνα» θρησκευτικότητα (N. Μουζέλης), αποτυγχάνουμε να καλύψουμε το έντονο «πνευματικό κενό» (Paul Evdokimov) που χαρακτηρίζει καθοριστικά τη σύγχρονη κοινωνική και επιστημονική δομή και να μελετήσουμε επαρκώς τα πολύπλοκα φαινόμενα που τη συνθέτουν.

Για παράδειγμα, ο Taylor υποστηρίζει ότι το παγκόσμιο φαινόμενο της ενδιάθετης ανθρώπι-

νης τάσης για βία απαιτεί μια βαθύτερη ερμηνευτική κατανόηση της ανθρώπινης αναζήτησης του νοήματος και της πνευματικής κατεύθυνσης, παρά τη διατύπωση αφελών και απλουστευμένων «κοινωνιοβιολογικών» αναγνώσεων (Dawkins, Wilson). Η ανθρώπινη πνευματική ζωή καθώς και η κοινωνική συμπεριφορά δεν μπορούν να εξηγηθούν αποκλειστικά υπό τους όρους της νεωτερικής θετικιστικής ιδεολογίας. Στις μέρες μας, αν μη τι άλλο, εκλαμβάνεται ως δεδομένη η εγγενής αδυναμία της επιστήμης να δώσει καθολικά δεσμευτικές, οριστικές και τελεσίδικες απαντήσεις (βλ., π.χ., την κριτική του ηγεμονικού βιοϊατρικού μοντέλου, τα ριζοσπαστικά αιτήματα της «εναλλακτικής ιατρικής» σχετικά με την διάρρηκτη ενότητα σώματος και πνεύματος, τη συνένωση ανθρώπου και φύσης, την αρμονία του εαυτού και του κόσμου, κ.ο.κ.), αλλά και η αναστοχαστική αναγκαιότητα για επιστροφή σε περισσότερο συμπληρωματικές και ολιστικές (π.χ., ιατροκοινωνικές) συλλήψεις της ανθρώπινης ύπαρξης, των ανθρώπινων ασθενειών και των κοινωνικών προβλημάτων. Η σχέση ιατρικής και θρησκείας, άλλωστε, είναι πανάρχαια. Σε όλες σχεδόν τις μεγάλες θρησκευτικές και πνευματικές παραδόσεις (από τον ινδουισμό, τον βουδισμό και τον ταοϊσμό μέχρι τον ιουδαϊσμό, τον χριστιανισμό και τον ισλαμισμό) υπάρχουν γραπτές αναφορές στην ιατρική.

Ο πόλεμος που έχει κηρύξει ο Dawkins και οι υπόλοιποι «μαχητικοί αθεϊστές» κατά της θρησκείας (γνωστός και ως «αθεϊστικός ανθρωπισμός») καταλήγει, σε τελευταία ανάλυση, στη μηχανιστική αναπαραγωγή του παρωχημένου, αντιανθρωπιστικού «εργαλειακού-ωφελιμιστικού» λόγου της νατουραλιστικής φιλοσοφίας και όπως γράφει ο Π.Ν. Παρασκευόπουλος («Κυριακάτικο Βήμα», 15.7.2007), «όχι μόνο δεν θα συμβάλει στην επίλυση των προβλημάτων και των διεξόδων αλλά θα προκαλέσει και νέα δυσάρε-

στα και επιβλαβή προβλήματα». Εναντία λοιπόν στο παραδεδομένο αναγεννησιακό/λογοκεντρικό πρότυπο της ανθρώπινης ύπαρξης, η αναλυτική μας προσοχή θα πρέπει ίσως να στραφεί συμπληρωματικά σε «παραβατικές» προοπτικές δημιουργικής αλληλεπίδρασης μεταξύ δυτικού ορθολογισμού και ανατολικής πνευματικότητας, διαλόγου και διαλογισμού ή επιστήμης και θεολογίας. Τούτο είναι ήδη φανερό στην ευρέως διαδεδομένη «μεταμοντέρνα» φιλοσοφία των ολιστικών θεραπειών (ομοιοπαθητική, αγιουρβέδα, γιόγκα, κβαντική θεραπεία κ.λπ.), οι οποίες ασκούν οξεία κριτική στη “mainstream” ιατρική με το επιχείρημα ότι η υγεία δεν αφορά μόνον το σώμα και τη θεραπεία του σώματος, αλλά και το «πρόσωπο», τη σωτηρία της ψυχής και του εαυτού. Η «υγεία» συνεπώς συνδέεται με μια συνολική κατάσταση σωματικής, ψυχοκοινωνικής και πνευματικής ευεξίας, όπως εύστοχα επισημαίνει ο γνωστός ορισμός της World Health Organization (WHO Constitution, 1948).

Οι παραπάνω «προοπτικές» συνεπάγονται περισσότερο «επιστημονική ταπεινοφροσύνη» (Umberto Eco), περισσότερο σεβασμό προς εναλλακτικές (μη δυτικές) γνωστικές προσεγγίσεις, αλλά και την αναστοχαστική αναγνώριση του ενεργητικού ρόλου που διαδραματίζουν συναισθηματικοί, πολιτισμικοί και άλλοι μη ορθολογιστικοί παράγοντες στη γνωστική παραγωγή. Μπορούμε έτσι να καταλήξουμε σε τρόπους γνώσης και ζωής που περιλαμβάνουν οικουμενικές, διαχρονικές αξίες (π.χ., σεμνότητα, ταπεινοσύνη, ανεκτικότητα, αλτρουισμός, συμπόνια, συνεργασία, αλληλεγγύη), τις οποίες βρίσκουμε

στην κοσμοθεωρητική βάση όλων των μεγάλων θρησκευτικών/πνευματικών παραδόσεων και υπερβαίνουν το «προμηθεϊκό» μοντέλο της στενόμευτης δυτικής επιστήμης.

Σε ριζική αντίθεση προς τον βαθιά αντιπνευματικό και μυθοπλαστικό νεο-ωφελιμισμό του σύγχρονου αθεϊσμού, οφείλουμε να δούμε τον εαυτό μας «μέσα από τα μάτια του άλλου» (Heinz von Foerster) και να καλλιεργήσουμε από κοινού ένα νέο σύστημα επιστημονικών «έξων-προδιαθέσεων» (Pierre Bourdieu) που θα είναι ευαίσθητο στη γνωστική/πολιτισμική διαφορετικότητα και προσανατολισμένο στον ουσιαστικό, συμμετοχικό διάλογο, εντός και εκτός του ακαδημαϊκού πεδίου. Φυσικά, η προτεινόμενη επιστημική γενναιοδωρία δεν συνεπάγεται την απαξίωση της προόδου ή την αποδοχή ενός αναρχισμού τύπου Feyerabend («όλα ισχύουν»), αλλά απλώς τη «διαίωνηση της συζήτησης» (Richard Rorty).

Αυτή ακριβώς είναι η πεμπτουσία ενός νέου, πλουραλιστικού κόσμου γνωστικών δυνατοτήτων, στον οποίο θα επικρατεί η πνευματική κι όχι η υλιστική διάσταση, η «ανάδυση» κι όχι ο «αναγωγισμός» (Shiv Visvanathan). Ξεπερνώντας το «ανάθεμα της κυριαρχίας» (Δ. Καββαθάς), την ολιστική «θέληση για διανοητική εξουσία» (D. Pels) και τη στρουθοκαμηλική ταύτιση της επιστήμης με ένα πανίσχυρο οπλοστάσιο δυνάμεων πειθούς και επιβολής, ερχόμαστε πιο κοντά στα πραγματικά προβλήματα του σημερινού «μετανεωτερικού» ανθρώπου και ενθαρρύνουμε αποφασιστικά την ανάπτυξη μιας ουσιαστικής παιδείας, την καλλιέργεια ανθρωπιστικών στάσεων και αξιών.

Ἔργα μὲν νεωτέρων, βουλαὶ δὲ ἔχουσι τῶν γεραιτέρων κράτος

Κυριαρχοῦν οἱ πράξεις τῶν νέων καὶ οἱ σκέψεις τῶν γερόντων

Ευριπίδης